

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ФЕДОРОВ Іван Сергійович

УДК 351:378.21

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

Харків 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті цивільного захисту України.

Науковий керівник:

доктор наук з державного управління, доцент
ЗАЛІЗНЮК Вікторія Петрівна,
Київський національний торговельно-
економічного університет,
професор кафедри світової економіки.

Офіційні опоненти:

доктор наук з державного управління, професор
КОВАЛЬЧУК Вероніка Геннадіївна,
Національний аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського "ХАІ",
завідувач кафедри публічного управління та
підприємництва";

кандидат наук з державного управління
МИТНИК Алєся Анатоліївна,
Кременчуцький національний університет імені
Михайла Остроградського,
доцент кафедри галузевих юридичних наук.

Захист відбудеться «27» серпня 2021 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.707.03 Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61024, м. Харків, вул. Лермонтовська, 28, ауд. 3 (1-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94.

Автореферат розісланий «27» липня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.С. Грабар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах посилення глобальної економічної нестабільності важливе значення має досягнення стійкого економічного розвитку країни і її регіонів. Питання узгодження подальшого соціально-економічного розвитку і охорони довкілля залишаються надзвичайно актуальною проблемою, оскільки суспільству необхідно оцінювати, які витрати воно несе для досягнення економічних результатів, і наскільки ці витрати доцільні. Економічне зростання саме по собі не служить самоціллю, воно покликано забезпечити підвищення рівня і якості життя людей. Такий підхід припускає розробку і реалізацію економічних і інституціональних механізмів державного регулювання, пов'язаних з оптимізацією використання регіонального потенціалу. Розвиток будь-якого регіону завжди детермінований його природно-ресурсною базою, екологічною обстановкою і їх впливом на соціально-економічну сферу. Проте процеси, що відбуваються в економіці багатих природними ресурсами регіонів, є швидше інерційними, ніж науково обґрунтованими в довгостроковому періоді.

Тому стійкий розвиток регіону на перспективу залежить від вирішення таких питань, як забезпечення господарської структури необхідними ресурсами при одночасному зменшенні негативної дії на довкілля, вдосконалення структури економіки на користь розвитку ринку екологічних товарів і послуг, формування інституціональних умов оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу.

В той же час багато питань взаємовпливу економічних, соціальних і екологічних аспектів регіональної динаміки досі не отримали належного дослідження і розробки в контексті стійкого регіонального розвитку і вимагають свого наукового обґрунтування.

У сучасних економічних умовах у регіонів відкриваються додаткові можливості для вибору різних стратегій соціально-економічного розвитку, використання природно-ресурсного потенціалу території. Для чіткішого розмежування компетенцій, вироблення механізмів реалізації інтересів певне значення набуває комплексна еколого-економічна оцінка стану території. Така оцінка є основою становлення організаційно-економічного механізму державного регулювання стійкого розвитку території, в якому проводиться узгодження інтересів центру, регіону і господарюючих суб'єктів, що, зрештою, дозволить виявити пріоритетні напрями розвитку і розробити економічну стратегію на мезорівні.

Таким чином, вдосконалення методологічних підходів до формування комплексного механізму державного регулювання екологічно стійкого розвитку території є актуальним науковим завданням, що має теоретичне і практичне значення.

Теоретичним проблемам стійкості регіонального розвитку присвячені дослідження ряду зарубіжних учених, таких як: І. Ансофф, Дж. Гебей, Г. Гейер, А. Дайан, К. Дінні, П. Дойль, Дж. Дей, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Дж. Еванс, Б. Берман, А. Томпсон та інші, а також українських дослідників : В. Бакуменка,

В. Бодрова, З. Варналій, В. Воротіна, В. Геєць, А. Дегтяра, В. Залізнюк, О. Коротич, В. Ковальчук, С. Майстра, В. Малікова, А. Митник, В. Тронь, А. Помази-Пономаренко та інших.

У науковій літературі останніх років найбільша увага в основному приділялася вивченню пошуку шляхів стійкого розвитку депресивних і сировинних регіонів, аналізу досвіду економічно розвинених країн в рішенні проблем територіальної стійкості, теоретичним і практичним підходам до максимізації інвестиційних потоків і підвищення інвестиційної привабливості регіонів та ін. В той же час, питання теорії і практики державного регулювання стійким розвитком регіональної економіки мультиресурсних і інвестиційних привабливих регіонів залишаються практично поза зоною уваги дослідників.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розробляється навчально-науково-виробничим центром Національного університету цивільного захисту України. Конкретно дисертантом проаналізовано заходи удосконалення механізмів формування стійкого розвитку регіону.

Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів формування стійкого розвитку регіону.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

охарактеризувати механізми впровадження інвестицій в системі розвитку регіону;

окреслити методичні засади інституціональних умов організаційного механізму забезпечення стійкого регіонального розвитку ;

визначити основні тенденції соціально-економічного розвитку регіону;

проаналізувати ефективність механізмів державного регулювання регіональними інвестиційними проєктами

обґрунтувати напрями удосконалення інституціональних умов організаційного механізму стійкого регіонального розвитку;

виокреслити стратегічні напрями формування соціально-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку регіону.

Об'єкт дослідження – державне регулювання стійкого розвитку регіону.

Предмет дослідження – механізми формування стійкого розвитку регіону.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину. Автором використана низка наукових методів, зокрема: гіпотетико-

дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі вдосконалення механізмів формування стійкого розвитку регіону. Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливість висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи механізмів формування стійкого розвитку регіону; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів формування стійкого розвитку регіону; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів формування стійкого розвитку регіону, уточнити їх функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет - ресурси, статистична інформація Державного комітету статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного регулювання стійкого розвитку регіону.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

уперше:

сформульовані методологічні і практичні підходи з формування механізму стійкого розвитку регіону на основі створення відповідних економічних і інституціональних умов, через впровадження конкретних інструментів забезпечення регіональної стійкості та запропоновані: розвиток екологічного підприємництва на базі регіональної системи відтворення екологічного попиту і пропозиції, впровадження в практику господарювання процедур екологічного аудиту, сертифікації і екологічного страхування, розвиток участі громадськості в ухваленні рішень, підвищення ролі екологічної освіти і просвіти, розвиток системи екологічного нормування з урахуванням регіональної специфіки;

удосконалено:

методику оцінки повної економічної ефективності природоохоронних заходів на основі ефекту, що послідовно проявляється, виникає в результаті взаємозалежності і взаємовпливу соціального, екологічного і економічного ефектів, та на основі системи індикаторів стійкого розвитку впроваджено науково-практичні рекомендації з перспективного планування економічної діяльності в регіоні з урахуванням специфіки;

концептуальну модель регіонального організаційного механізму державного регулювання екологічно стійкого розвитку території, що включає принципи, елементи і стратегічні напрями його формування на основі раціонального впровадження інвестицій при використанні природно-ресурсної бази регіону;

набуло подальшого розвитку:

теоретичні підходи до розкриття поняття і суті соціально-екологічних конфліктів, та запропонована їх класифікація, в якій виділені головні причини виникнення і тенденції розвитку регіону, визначені функції інституціонального середовища у сфері вирішення екологічних конфліктів, сформульовані і обґрунтовані основні напрями регулювання конфліктів регіональними інститутами;

імперативи стійкого розвитку для інвестиційного привабливого регіону, як система інтегральних показників недообліку екологічного чинника в регіональній інвестиційній діяльності, що може привести до виходу інвестиційної активності за межі громадської корисності і зниження інвестиційної привабливості регіону.

Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування сучасних засад з удосконалення механізмів формування стійкого розвитку регіону.

Теоретичні розробки, практичні рекомендації та напрацювання, викладені в дисертації стосовно застосування механізмів державного регулювання регіональними інвестиційними проєктами використовується в роботі Мелітопольської державної районної адміністрації Запорізької області при формуванні бізнес – планів розвитку району (довідка про впровадження №2083/1, від 17.11.2020).

Розробки стосовно розвитку концептуальної моделі регіонального організаційного механізму державного регулювання застосовуються в роботі Виконавчого комітету Мелітопольської районної ради Запорізької області (довідка про впровадження № 02-56/662-3, від 2.11.2020).

Особистий внесок здобувача. Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методичні підходи до їх вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування», (Мелітополь, 2019), Міжнародній науково-практичній інтернет конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (Харків 2020 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне управління в системі координат: демократія,

децентралізація, місцеве самоврядування», (Мелітополь, 2020), Круглому столу з міжнародною участю «Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки»(14 травня 2021 р.)

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 10 наукових працях, у тому числі 6 статей в наукових фахових виданнях, із них 1 – стаття в зарубіжному виданні, 4 – тези конференцій. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження –3, 85др. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 227 сторінок. Обсяг основного тексту становить 184 сторінки. Список використаних джерел включає 406 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми та розкрито ступінь її розробленості; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; визначено зв'язок дисертаційної роботи з тематикою наукових досліджень Національного університету цивільного захисту України; представлено наукову новизну; показано теоретичну та практичну значимість отриманих результатів, наведено відомості щодо їхньої апробації.

У **першому розділі** - *«Теоретичні засади механізмів державного регулювання стійкого розвитку регіону»* – визначено соціально-економічні аспекти стійкого розвитку регіону та охарактеризовано нормативно-правове забезпечення інвестиційного розвитку регіональної економічної системи, виокремлено механізми впровадження інвестицій в системі розвитку регіону

У ході проведеного дослідження визначено різноманітність методологічних і практичних підходів до реалізації цілей стійкого розвитку, що призводить до формування регіонально адаптованого економічного механізму державного регулювання організації економічної діяльності, та максимально враховує природно-екологічні, структурно-відтворювальні, інституціональні і інші умови регіону, а також його позиції у державному і глобальному масштабі.

Основою моделлю стійкого регіонального розвитку є створення ефективних економічних інститутів і відповідного інституціонального середовища. Практика показує, що недосконалі ринки, нечіткі права власності і відповідно системи їх захисту, фрагментарність методів державного регулювання природокористування, випереджаючий розвиток одних інститутів і відставання інших, а також проблеми інституціонального характеру є серйозною перешкодою досягнення стійкості регіональної економічної системи. Під інституціональними регуляторами стійкого розвитку регіональної економіки в даному випадку розуміється використання різних правил, стереотипів поведінки, частина з яких закріплена у вигляді правових норм і громадських установ.

Стійкий розвиток економіки регіону зумовлюється станом і ефективністю використання унікального природно-ресурсного потенціалу, а також протиріччями, що виникають при взаємодії господарського комплексу,

природного середовища і демографічної ситуації, що дозволяє визначити природно-екологічну складову в якості детермінанти розвитку регіональної системи. Специфіка регіону полягає в поєднанні субтериторій з надмірною концентрацією населення, виробничих потужностей, інфраструктури і як наслідок, високим антропогенним і техногенним тиском з наявністю слабо залучених в господарський оборот територій, включаючи ті, що особливо охороняються. Подібна виражена поляризація регіональної системи перетворює основні урбанізовані, курортно-рекреаційні і аграрно-індустріальні райони краю на «вузли» еколого-економічних проблем, які можуть істотно лімітувати подальший економічний розвиток краю і ослабити його конкурентні позиції.

Тому стійкий розвиток регіону на його подальші перспективи залежить від вирішення таких питань, як забезпечення господарської структури, що склалася, необхідними ресурсами при одночасному зменшенні негативної дії на довкілля, вдосконаленні структури економіки на користь розвитку ринку екологічних товарів і послуг, формуванні інституціональних умов оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу.

В той же час багато питань взаємовпливу економічних, соціальних і екологічних аспектів регіональної динаміки досі не отримали належного дослідження і розробки в контексті стійкого регіонального розвитку та вимагають свого наукового обґрунтування.

Виділені передумови, що визначають необхідність формування нових методологічних підходів в регіональній економічній політиці, основними з яких є відсутність цільового системного підходу до управління регіональним простором, орієнтації сучасного управління на цілі функціонування, а не розвитку, і на досягнення кількісних, а не якісних результатів економічного зростання. Тому було обґрунтовано системний підхід до якості регіонального зростання, що є одночасно причиною і наслідком стійкого збалансованого розвитку усіх елементів регіональної системи: технології, економіки, соціальної сфери і природного середовища. Ідентифіковані найбільш слабкі ланки в досягненні стійкого розвитку регіональної економічної системи в соціальному, економічному і екологічному блоках, показано їх взаємозв'язок.

Проаналізовано у ході дослідження теоретичні підходи до аналізу природного капіталу як складової структури економічних активів мультиресурсного регіону і виділені особливості прояву його екологічних складових, таких як: багатофункціональність, альтернативність використання, латентна цінність і ін.

Розкриті суб'єктивні і об'єктивні причини недооцінки екологічного чинника в регіональних економічних процесах і показані можливі наслідки для регіональної системи.

Охарактеризовані майбутні імперативи стійкого розвитку для інвестиційного привабливого регіону. Доведено, що практика недообліку екологічного чинника в регіональній інвестиційній діяльності може привести до виходу інвестиційної активності за межі громадської корисності і, зрештою, до зниження інвестиційної привабливості регіону.

Визначено, що успіх управління регіональним стійким розвитком багато в чому залежить від того, наскільки ефективно відбуватиметься формування цілісної системи, що обумовлює постійне відтворення процесів екологізації господарського комплексу. Подібний концептуальний підхід пояснюється тим, що порушення стійкого стану системи «природа-соціум-економіка» носять динамічний характер. Неможливо раз і назавжди досягти фіксованого стану стійкості в складових підсистемах. Потрібний вбудований регулятор, який дозволяв би системі досягати збалансованості в іноді досить складно прогнозованих обставинах. Найефективнішим видається в цьому сенсі розвиток ринку товарів і послуг екологічної спрямованості, який, по-перше, ефективний з точки зору економії екологічних витрат, по-друге, здатний виробляти стійкі стимули до науково-технічних інновацій, по-третє, посилює гнучкість механізму екологічного управління в цілому, створюючи умови для самостійного визначення підприємствами стратегії природоохоронної діяльності, по-четверте, забезпечує природоохоронну діяльність необхідними джерелами фінансування. У ринковій економіці потреби людей є головною рушійною силою громадського розвитку взагалі і виробництва зокрема. Процес екологізації регіональної економіки має бути механізмом, постійно відтворюючим основні взаємозв'язані і взаємообумовлені системні елементи, до яких можуть бути віднесені екологічний попит і екологічна пропозиція. Під відтворенням екологічного попиту ми розуміємо процеси формування потреб, що постійно поновлюються, в екологічних товарах, а також створення фінансових можливостей реалізації вказаних потреб. Екологічними товарами можна вважати вироби і послуги, виробництво і споживання яких сприяє зниженню інтегральної екологічної дії з розрахунку на одиницю сукупного громадського продукту.

У другому розділі – *«Оцінка розвитку механізмів сталого розвитку регіону»*- виокреслено методичні засади інституціональних умов організаційного механізму забезпечення стійкого регіонального розвитку, надано характеристику основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіону, та визначено ефективність механізмів державного регулювання регіональними інвестиційними проєктами.

В дослідженні встановлено, що для України характерна регіональна диференціація, яка є наслідком диспропорцій, що історично склалися, в розвитку продуктивних сил, орієнтації на галузі первинної переробки природних ресурсів, та недосконалості вживаних технологій. Ця обставина зумовлює необхідність проведення диференційованої регіональної політики на підставі єдиних державних вимог і нормативів. Нині регіональні органи влади повинні вирішувати наступні важливі завдання в області забезпечення стійкого розвитку, а саме;

1. Чітке визначення цілей і пріоритетів, що має на увазі :
 - виявлення конкретних цільових показників політики стійкого розвитку в кількісній формі;
 - розробки перспективних стратегій для майбутнього розвитку;
 - прогнозування ефекту від планованих проєктів.
2. Управління на основі:

- моніторингу досягнення цілей стійкості;
- оцінки досягнутого прогресу :
- оцінка ефективності регіональної політики, що проводиться;
- адекватна інформація для планування і ухвалення рішень;
- підвищення якості управлінських рішень на регіональному рівні з урахуванням позицій і інтересів різних груп населення.

3. Підвищення конкурентоспроможності регіону, що робить необхідним:

- коректні міжрегіональні порівняння для обґрунтування трансфертів, залучення інвестицій;
- оцінку положення регіону в країні і світі.

4. Участь громадськості в ухваленні рішень, що вимагає передусім:

- інформування, навчання, взаємодії з суспільством і окремими групами;
- залучення громадськості до участі в громадській діяльності.

Визначено, що за останнє десятиліття у світовій теорії і практиці все ширше використовуються індикаторні підходи до оцінки процесів стійкого розвитку країн і регіонів, що пояснюється необхідністю інструментального аналізу тенденцій змін, що відбуваються. Першою найбільш комплексною розробкою в цій сфері стала система індикаторів стійкого розвитку, запропонована Комісією із стійкого розвитку ООН в 1996 році. Слід також відмітити дослідження Всесвітнього Банку, та спільну з ЮНЕП розробку системи індикаторів, призначену для поліпшення управління природокористуванням в Центральній Америці (2000). Широке визнання у світі отримала система екологічних індикаторів ОЕСР, розроблена на основі структури «тиск-стан-реакція». Серед розробок окремих країн слід зазначити системи США, Великобританії, Німеччини, Данії. Характерним в цьому відношенні документом є остання доповідь Європейського екологічного агентства (2007), де широко використовуються індикатори для аналізу і прогнозу екологічної ситуації в Європі .

З методичної і прикладної точок зору серед розроблених систем індикаторів стійкості останнім часом найбільш конструктивна і відносно проста у використанні система «Цілі розвитку тисячоліття» (Millennium Development Goals), яка запропонована ООН для оцінки ефективності дій за рішенням соціальних проблем і розвитку людського потенціалу в різних країнах. На державному і регіональному рівнях існує цілий ряд проєктів, присвячених індикаторам стійкого розвитку.

Регіональні індикатори стійкості повинні виконувати наступні функції:

- визначати цілі, що витікають із загальнодержавних і регіональних стратегічних програм. Це дасть можливість встановлювати ряд цільових показників для кожного індикатора, забезпечуючи, таким чином, чіткіше бачення і розуміння спільних цілей політики;
- забезпечувати основу для оцінки ходу реалізації цих стратегій на різних рівнях (технічні і управлінські цілі). Це також дає можливість здійснювати (часткову) оцінку ефективності діяльності певних елементів тієї структури

управління, яка несе відповідальність за досягнення певної мети регіональної політики;

- індикатори також можуть використовуватися для забезпечення інформаційної підтримки процесів планування і ухвалення рішень в регіональних адміністраціях і інших відомствах і організаціях. Наприклад, індикатори можуть бути використані в якості основи для оцінки довгострокової стійкості політики, а також для визначення додаткових можливостей для активнішої участі окремих організацій в забезпеченні стійкого розвитку;

- забезпечувати інформування широкої громадськості про хід реалізації стратегій, про темпи руху до стійкого розвитку в чіткій і доступній формі, здатній стимулювати необхідні зміни в поведінці населення.

В ході розробки індикаторів стійкого розвитку на регіональному рівні можна розглядати два найбільш поширених підходів, які розрізняються за структурою і за принципами побудови.

Перший підхід базується на побудові системи індикаторів, кожен з яких відбиває окремі аспекти стійкого розвитку. Найчастіше у рамках загальної системи виділяються наступні підсистеми показників:

- економічні,
- екологічні,
- соціальні,
- інституціональні.

Другий підхід припускає побудову агрегованого (інтегрального) індикатора, на основі якого можна судити про міру стійкості соціально-економічного розвитку. Агрегація зазвичай здійснюється на основі трьох груп показників: економічних, соціальних та власне екологічних.

У рамках першого підходу, що орієнтується на розробку системи індикаторів стійкості, можливі різні варіанти структури такої системи, які були апробовані в нашій країні:

- структура "тема/проблема-індикатор", коли певній проблемі відповідає свій індикатор. Зазвичай виділяється три групи індикаторів: економічні, соціальні і екологічні;

- структура «цілі-завдання-індикатори». Ієрархічна структура підходу до розробки індикаторів. Цілі і завдання можуть бути тільки сформульовані і не мати, на відміну від індикаторів, кількісного вираження.

В основу розробки системи індикаторів стійкого розвитку нами був покладений підхід «проблема-індикатор» і виділені ключові, додаткові і специфічні показники. Для визначення найбільш значимих показників стійкого розвитку були виділені основні і спеціальні критерії відбору. До основних були віднесені: важливість показника для стійкого розвитку; його зрозумілість, можливість кількісного вираження; доступність статистичних даних для розрахунку; відображення проблеми регіонального рівня; можливість використання в практиці регіонального управління. Виходячи з пріоритетності і регіональної специфіки, усі індикатори були ранжирувані на три групи: ключові/базові; додаткові; специфічні.

Ця система індикаторів дає загальне уявлення про стійкість регіонального розвитку. Пропоновані в роботі принципи розробки і системи індикаторів можна використати у будь-якому регіоні як інструмент оцінки якості економічного зростання, ефективності регіонального природокористування, добробуту населення і стійкості розвитку в цілому.

У третьому розділі – *«Удосконалення механізмів сталого розвитку регіону»* - обґрунтовано підходи до удосконалення інституціональних умов організаційного механізму стійкого регіонального розвитку, та сформовано систему впровадження індикаторів державного регулювання стійкого розвитку регіону, окреслено стратегічні напрями формування соціально-економічного механізму державного регулювання стійкого розвитку регіону.

Методики числення інтегральних показників економічного розвитку регіону базуються на застосуванні інструментарію багатокритеріальної оцінки з використанням експертних методів при визначенні ваговитості компонентів аналітичних формул, що дозволяє комплексно враховувати ефективність управління матеріальними, трудовими, фінансовими і природними ресурсами досліджуваної території.

В цілях формування компенсаційного механізму державного регулювання відшкодування збитку природному довкіллю і переходу до стійкого розвитку території актуальною стає оцінка рівня економічного збитку екології та оцінка ризику від минулого (накопиченого) екологічного збитку. Сукупний збиток економіці регіону від захворюваності і смертності населення, обумовлений минулим екологічним збитком від виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання регіонів, пропонується розглядати через динаміку регіонального продукту.

При зіставленні показника стійкості зростання рівня фінансування природоохоронних заходів з інтегральною оцінкою рівня економічного розвитку регіонів виявлено, що найдинамічніше розвиваються ті регіони, які, відрізняються ефективною фінансовою і інвестиційною політикою в області екології, що дозволяє перерозподіляти капітал з максимальною віддачою від наявної ресурсної бази.

Існуюча система індикаторів оцінки стану національної інноваційної системи України, що складається з семи блоків, може бути використана на регіональному рівні з метою досягнення екологічно стійкого розвитку території, якщо повною мірою врахувати індикатори екологічного плану.

Розрахунки агрегованого індикатора показали, що регіони живуть в борг у майбутніх поколінь, потребують додаткових фінансових впливів, отримують дотації з бюджету; відбувається виснаження запасів природних ресурсів, велику проблему створюють зсувні процеси і виснаження ґрунту, накопичений або минулий екологічний збиток у вигляді порушених і забруднених систем призводить до деградації екосистем, дискомфорту проживання населення, зростання захворювань, особливо середовища молодого покоління, і скороченню тривалості життя людей.

Рівень стійкості соціоеколого-економічної системи регіону залежить від вибраної екологічної стратегії розвитку. Пасивна екостратегія обмежується

виконанням існуючих екологічних законів стандартів, нормативів, активна стратегія має на увазі здійснення природоохоронних заходів, спрямованих на зміну продукту, технологій, вдосконалення техніки. Найбільш прийнятною є інноваційна інтегрована збалансована активна еко стратегія, що об'єднує інноваційні стратегії стійкого розвитку в політиці і бізнесі з метою оптимізації діяльності і раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

Під поняттям соціально-економічного механізму державного регулювання розуміється правовий інститут, що включає сукупність правових норм, що регулюють умови і порядок акумуляції грошових коштів, які поступають в якості плати за забруднення довкілля й інші шкідливі на неї дії, фінансування природоохоронних заходів і економічного стимулювання господарюючих суб'єктів шляхом застосування податкових і інших пільг.

Рисунок. Схема консолідованого соціально-економічного механізму державного регулювання природокористування

Консолідованість механізму визначається взаємообумовленістю усіх його частин на різних рівнях: державному, регіональному, місцевому, з обов'язковим залученням населення, інформованого і зацікавленого в рішенні загальнодержавних і місцевих проблем в області раціонального використання природно-ресурсного потенціалу території.

Соціально-економічний механізм державного регулювання природокористуванням покликаний створити умови для розвитку як у виробників, так і громадян дбайливого відношення до природи. Необхідно виробити у суб'єктів права відношення, при якому шкода довкіллю рівноважна шкоді самому собі. Усе це включає комплекс заходів з економічного стимулювання охорони довкілля, нормуванню господарської дії на довкілля, екологічну експертизу, екологічні вимоги при розміщенні, проєктуванні, експлуатації виробничо-господарських об'єктів, екологічний контроль, відповідальність і відшкодування збитків.

Формування соціально-економічного механізму державного регулювання повинно стати органічною складеною системою переходу до стійкого розвитку економіки.

Завданнями соціально-економічного механізму державного регулювання природокористування є:

- планування і фінансування природоохоронних заходів;
- встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидань забруднюючих речовин в природне довкілля і розміщення відходів;
- встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів, викиди і скидання забруднюючих речовин в природне довкілля, розміщення відходів і інші види шкідливої дії;
- надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних і інших пільг при впровадженні ними малодохідних і ресурсозберігаючих технологій і нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів з охорони природного довкілля;
- відшкодування в установленому порядку шкоди, заподіяної природному середовищу і здоров'ю людини.

Передусім, соціально-економічний механізм спрямований на економічне забезпечення раціонального природокористування і охорони середовища. Ця функція реалізується за допомогою послідовного здійснення усіх економічних заходів, включених в економічний механізм.

Наступна функція соціально-економічного механізму - стимулювання, яке полягає в створенні умов економічної зацікавленості підприємств і підприємців у виконанні адресованих вимог екологічного законодавства. Ця функція реалізується не усіма економічними заходами, включеними в нього, а лише деякими з них.

Завдання соціально-економічного механізму державного регулювання природокористуванням полягає в тому, щоб забезпечити за допомогою економічних заходів досягнення цілей екологічної політики держави, визначуваної законодавством, іншими нормативними правовими актами і іншими документами. Це завдання буде вирішено тим успішніше, чим оптимальніше будуть врегульовані і реалізовані окремі елементи економічного механізму державного регулювання.

Основними недоліками соціально-економічного механізму державного регулювання природокористуванням є відсутність дієвих стимулів зниження негативної дії на довкілля, раціонального використання природних ресурсів і

застосування ресурсо- і енергоощадних технологій, а також недостатність об'ємів платежів за викиди, скидання, розміщення відходів і використання природних ресурсів для фінансування природоохоронної діяльності і відтворення природних ресурсів в необхідних масштабах.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів формування стійкого розвитку регіону.

Результати проведених досліджень уможливають отримання таких висновків:

1. Охарактеризовано механізми впровадження інвестицій в системі розвитку регіону. Сформульовані методологічні і практичні рекомендації по формуванню механізмів стійкого розвитку регіону на основі створення відповідних економічних і інституціональних умов. В якості конкретних інструментів забезпечення регіональної стійкості запропоновані: розвиток екологічного підприємництва на базі регіональної системи відтворення екологічного попиту і пропозиції, впровадження в практику господарювання процедур екологічного аудиту, сертифікації і екологічного страхування, розвиток участі громадськості в ухваленні рішень, підвищення ролі екологічної освіти, розвиток системи екологічного нормування з урахуванням регіональної специфіки.

2. Окреслено методичні засади інституціональних умов організаційного механізму забезпечення стійкого регіонального розвитку. Розроблена методика оцінки повної економічної ефективності природоохоронних заходів на основі ефекту, що послідовно проявляється, виникає в результаті взаємозалежності і взаємовпливу соціального, екологічного і економічного ефектів. Введення в регіональну економічну практику інституціональних умов організаційного механізму оцінки екологічної ефективності природоохоронних заходів на основі запропонованої в дисертаційній роботі методики дозволяє регулювати еколого- економічні стосунки усередині регіональної системи, використовуючи економічні категорії.

3. Визначено основні тенденції соціально-економічного розвитку регіону. Обґрунтовано на основі проведеного аналізу, що стійкий розвиток економіки в соціально-економічному відношенні регіону, як і його інвестиційна привабливість, зумовлюються станом і ефективністю використання природно-ресурсного потенціалу, а також протиріччями, що виникають при взаємодії господарського комплексу, природного середовища і демографічної ситуації, що дозволяє визначити природно-екологічну складову в якості детермінанти розвитку регіональної системи. Специфіка регіону полягає в поєднанні субтериторій з надмірною концентрацією населення, виробничих потужностей, інфраструктури і як наслідок, високим антропогенним і техногенним тиском з

наявністю слабо залучених в господарський оборот територій, включаючи ті, що особливо охороняються.

4. Проаналізовано ефективність механізмів державного регулювання регіональними інвестиційними проєктами. Визначено, що основою ефективності механізмів державного регулювання регіональними інвестиційними проєктами стійкого регіонального розвитку є створення ефективних економічних інститутів і відповідного інституціонального середовища. Практика показує, що недосконалі ринки, нечітко певні права власності і відповідно системи їх захисту, фрагментарність методів державного регулювання природокористування, випереджаючий розвиток одних інститутів і відставання інших, а також проблеми інституціонального характеру є серйозною перешкодою досягнення стійкості регіональною економічною системою. Під інституціональними регуляторами механізмів стійкого розвитку регіональної економіки в даному випадку розуміється використання різних правил, стереотипів поведінки, частина з яких закріплена у вигляді правових норм і громадських установ.

5. Обґрунтовано напрями удосконалення інституціональних умов організаційного механізму стійкого регіонального розвитку. Охарактеризовано та систематизовано концептуальну модель регіонального організаційного механізму державного регулювання екологічно стійкого розвитку території, що включає принципи, елементи і стратегічні напрями його формування на основі раціонального впровадження інвестицій при використанні природно-ресурсної бази регіону. Розроблені методи і процедури з виявлення особливостей організаційного механізму регулювання регіональної економічної динаміки дозволяють уникнути управлінських помилок при обґрунтуванні стратегії соціально-економічного розвитку.

6. Виокреслено стратегічні напрями формування соціально-економічного механізму державного регулювання стійкого розвитку регіону. Для цього використано систему індикаторів стійкого розвитку як систему цільових показників ефективності її реалізації. Система індикаторів стійкого розвитку дозволяє оцінити тенденції в соціально економічному і екологічному розвитку, стан природних ресурсів і якість економічного зростання в регіоні. Запропонована система індикаторів може бути використана для оцінки стійкого розвитку різних регіонів, а також при проведенні територіального і муніципального екологічного аудиту. На основі запропонованої системи може бути створений індикативний паспорт регіону для міжрегіональних порівнянь, сформована база, що дозволяє інформувати громадськість про стан розвитку основних сфер і ефективності реалізації регіональної соціально-економічної стратегії.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федоров І. С. Теоретико-прикладні аспекти сутнісного розуміння механізмів формування стійкого розвитку регіону: загальнотеоретичний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електрон. наук. фах. вид. 2018. № 8.
2. Федоров І. С. Імперативи формування механізму стійкого розвитку інвестиційно привабливого регіону. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 1 (8). С. 491–498.
3. Федоров І. С. Теоретичні концепції стійкого розвитку регіону. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 2 (9). С. 501–508.
4. Федоров І. С. Інституційні умови формування механізму забезпечення збалансованого регіонального розвитку. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 1 (10). С. 344–349.
5. Федоров І. С. Сутність і поняття організаційно-економічного механізму стійкого розвитку регіональних систем. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 2 (11). С. 488–494.

Публікація в закордонному науковому виданні за фахом:

6. Fedorov I.S. The essence and concept of organizational and economic mechanism of sustainable development of regional systems. *East Journal of Security Studies*. 2018. № 3. Pp. 36–46.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Федоров І. С. Нерівноважні процеси як частина еволюції сучасного стійкого розвитку. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18–19 берез. 2020 р.* / за заг. ред. В. П. Садкового. Харків : НУЦЗУ, 2020. С. 186–187.
8. Федоров І. С. Основи становлення парадигми стійкого розвитку регіону. *Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки* : матеріали круглого столу. Харків : НУЦЗУ, 2021. С. 62–64.
9. Федоров І. С. Поняття циклічності та її вплив на механізми формування стійкого розвитку регіонів. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 18 жовт. 2019 р. Запоріжжя, 2019. С. 400–403.
10. Федоров І. С. Екологічна складова при формуванні механізмів стійкого розвитку регіонів. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 трав. 2020 р. Запоріжжя. С. 224–226.

АНОТАЦІЯ

Федоров І. С. – Механізми формування стійкого розвитку регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2021.

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів формування стійкого розвитку регіону.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань, які полягали в характеристиці механізмів впровадження інвестицій в систему розвитку регіону, було окреслено методичні засади інституціональних умов організаційного механізму забезпечення стійкого регіонального розвитку та визначено основні тенденції соціально-економічного розвитку регіону. У ході дослідження проаналізовано ефективність механізмів державного регулювання регіональними інвестиційними проектами і обґрунтовано напрями удосконалення інституціональних умов організаційного механізму стійкого регіонального розвитку. Виокреслено стратегічні напрями формування соціально-економічного механізму державного регулювання стійкого розвитку регіону.

Об'єкт дослідження є державне регулювання стійкого розвитку регіону, а предметом дослідження виступають механізми формування стійкого розвитку регіону.

Автором використана низка наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі вдосконалення механізмів формування стійкого розвитку регіону. Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливості висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи механізмів формування стійкого розвитку регіону; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів формування стійкого розвитку регіону; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів формування стійкого розвитку регіону, уточнити їх функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державного комітету статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного регулювання стійкого розвитку регіону.

Ключові слова: механізми державного регулювання стійкого розвитку регіону, організаційний механізм державного регулювання екологічно стійкого розвитку території, механізми державного регулювання регіональними інвестиційними проектами, соціально-економічний механізм державного регулювання стійкого розвитку регіону.

ABSTRACT

Fedorov I.S. - Mechanisms of formation of sustainable development of the region - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific PhD degree in public administration on a specialty 25.00.02 - mechanisms of public administration. - National University of Civil Defense of Ukraine. - Kharkiv, 2021.

The study proposes a solution to the current problem, which is to substantiate the theoretical foundations and develop practical recommendations for improving the mechanisms of formation of sustainable development of the region.

Achieving this goal necessitated the solution of the following tasks, which were to characterize the mechanisms of investment in the regional development system, outlined the methodological foundations of the institutional conditions of the organizational mechanism for sustainable regional development and identified key trends in socio-economic development. In the course of the research the efficiency of the mechanisms of state regulation by regional investment projects shall be analyzed and the directions of improvement of institutional conditions of the organizational mechanism of sustainable regional development shall be substantiated. The strategic directions of formation of the social and economic mechanism of the state regulation of sustainable development of the region shall be outlined.

The object of the study is the state regulation of sustainable development of the region, and the subject of the study are the mechanisms of formation of sustainable development of the region.

The methodological basis of the work are general scientific research methods and special methods based on modern scientific principles of management, economics and related sciences. The research methodology was based on a system approach, the methodological specificity that determines by the fact that it focuses research on the disclosure of the integrity of the object and the mechanisms that provide it, to identify

different types of relationships of complex objects and bring them into a single theoretical picture. The author used a number of scientific methods, in particular: hypothetical-deductive method of dissertation research methodology formation, which allowed to form a research hypothesis, to build heuristic models of improving the mechanisms of formation of sustainable development of the region. Deductive proof of the hypothesis of the study not only confirmed the correctness of its methodology, the validity of the conclusions, but also made it possible to put forward and verify practical recommendations for improving the object under study; structural and functional analysis, the essence of which is to identify elements of the system of mechanisms for the formation of sustainable development of the region; a number of comparative methods that provided an opportunity to analyze the standards and mechanisms for the formation of sustainable development of the region; statistical method that allowed to reveal the real and exact facts of the state of the object under study; prognostic method, which is used to determine more distant prospects for its development; theoretical and conceptual method that determined the direction of research, embodied in the analysis of functions, structure and parameters of the object, and allowed to identify, comprehend, describe and compare the role of mechanisms for sustainable development of the region, clarify their functions in each subsystem, evaluate results managerial influence, identify prospects and mechanisms.

The information base of the dissertation research consisted of normative legal acts, works of foreign and domestic scientists, Internet resources, statistical information of the State Statistics Committee of Ukraine and other central executive bodies.

The scientific novelty of the obtained results is to solve the scientific problem of developing theoretical foundations and substantiation of scientific-applied recommendations for improving the mechanisms of state regulation of sustainable development of the region.

The most significant results of the dissertation research, which contain scientific novelty, are that the dissertation research for the first time formulated methodological and practical approaches to forming a mechanism of sustainable development of the region based on appropriate economic and institutional conditions through the introduction of specific tools for regional stability and proposed: development of environmental entrepreneurship based on the regional system of reproduction of environmental supply and demand, implementation of environmental audit procedures, certification and environmental insurance, development of public participation in decision-making, increasing the role of environmental education, development of the system of ecological rationing taking into account regional specifics.

In the course of the conducted scientific analysis the technique of estimation of full economic efficiency of nature protection actions on the basis of the effect which is consistently shown, arises as a result of interdependence and mutual influence of social, ecological and economic effects was improved, and based on the system of indicators of sustainable development introduced scientific and practical recommendations for long-term planning of economic activity in the region taking into account the specifics, and a conceptual model of the regional organizational mechanism of state regulation of ecologically sustainable development of the territory, which includes the principles,

elements and strategic directions of its formation on the basis of rational investment in the use of natural resources of the region.

Keywords: mechanisms of state regulation of sustainable development of the region, organizational mechanism of state regulation of ecologically sustainable development of the territory, mechanisms of state regulation by regional investment projects, socio-economic mechanism of state regulation of sustainable development of the region.

Відповідальна за випуск *Залізнюк Вікторія Петрівна*

Підписано до друку 30.06.2021 р.
Формат 60х84 1/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Таймс. Тираж 100 прим.

Віддруковано з оригінал-макета в друкарні ФОП Леонов Д.С.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80.